

AUDRIUS RAČKAUSKAS

Vytauto Didžiojo Universitetas

ĮSPŪDIS IR JO REALIZAVIMAS. VIENO MARCELIO PROUSTO ROMANO EPIZODO ANALIZĖ

Impression and Its Realization. The Analysis
of One Episode of Marcel Proust's Novel

SUMMARY

This is an analysis of one episode of M. Proust's novel „In Search of Lost Time“. The episode, named „Martinville towers“, describes the impressionist act of creativity based on impression and its realization. But there is no necessary relation between the impression and its realization. Impression as a source of creative act is the essence of Proust's idea. The article explores the theoretical bases of such an idea. From research it becomes clear that: 1) impression is neither regularity of experience nor impulse to realization; 2) realization includes two steps and a chronotopical interval between them; 3) the subject of realization is characterized not by creative will and method but by involuntariness and insistency of pure thought; 4) creation realizes impression but does not represent or interpret; 5) the chronological order of the creative act is not equivalent to the logical order; so, if the impression takes central place in one order, in the other it is only a sign of thought.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas Marcelio Prousto romano *Prarastojo laiko beiškant* epizodas „Martenvilio bokštai“. Epizode vaizduojamas impresionistinės kūrybos aktas, kurio pagrindą sudaro įspūdžio patyrimas ir jo realizavimas. Tarp įspūdžio ir jo realizavimo nėra būtino ryšio, paversti įspūdį kūrybos sąlyga – tai Prousto sumanymas. Straipsnyje siekiama išsiaiškinti tokio sumanymo teorines prielaidas. Atliekant tyrimą, remiamasi G. Deleuze'o ir M. Mamardašvilio sąvokomis bei įžvalgomis. Paaiškėja, kad (1) įspūdis nėra nei reguliarus patyrimo faktas, nei paskata realizacijai; (2) realizacija apima du taktus ir juos skiriančią chronotopinį intervalą; (3) realizacijos subjektą apibūdina ne kūrybos valia ir metodas, o nevalingumas ir gryniosios minties primygtinumas; (4) kūrinys realizuoja įspūdį, tačiau jo nereprezentuoja ir neinterpretuoja; (5) chronologinė kūrybos akto seka nesutampa su logine akto seka, todėl vienu atveju centrinę vietą užima įspūdis, kitu – tik minties ženklas.

RAKTAŽODŽIAI: įspūdis, mintis, realizacija, kūryba, Proustas.

KEY WORDS: impression, thought, realization, creation, Proust.

IVADAS

Straipsnyje nagrinėjamas Marcelio Prousto romano *Prarasto laiko beiėškant* epizodas „Martenvilio bokėštai“. Epizode apraėomas kūrjbos aktas, kurio pagrindą sudaro išpūdėžio patirtis ir jos realizavimas. Epizodas nagrinėjamas kaip fiktyvi konstrukcija ir kartu kaip galimos patirties apraėymas. Straipsnio tikslas – artikuliuoti ir išanalizuoti svarbiausius išpūdėžio situacijos komponentus bei jų sąryėsius.

Analizuojant remiamasi G. Deleuze'o ir M. Mamardaėvilio sąvokomis bei įėžvalgomis. Siejant Deleuze'ą ir Mamardaėvilį, siekiama į kūrjbos aktą pažvelgti iš topologinės perspektyvos ir pasiūlyti atsvarą pernelyg psychologizuotoms ir voliuntarizuotoms šio epizodo interpretacijoms¹.

Straipsnis suskirstytas paragrafais. Kiekviename paragrafe analizuojamas vis kitas Prousto epizodo aspektas.

SCHEMA

Jaunasis Marselis su tėvais grįėta po pasivaikėėiojimo. Vakaras, pusiaukelėje šeima sutinka pažįėtamą gydytoją, kuris pasisiūlo juos parveėti. Tėvai sėda į ekipaėą, Marselis įėsitaiso pasostėje šalia veėėjo. Pakeliui gydytojas turi aplankyti pacientą, todėl sutaria, kad jie stabtels ir šeima jo palauks.

Viename kelio posūkyje Marselio dėmesį patraukia du Martenvilio baėnyėios bokėštai. Veėimui riedant kelio vingiais, bokėštai atrodo irgi nestovintys vietoje, jie tartum juda, mainosi saulės šviesoje. Paskui prie Martenvilio bokėštų prisijungia dar vienas – Vjeviko baėnyėios bokėštas, kuris, nors yra atokiau, už kalvos, slenka kartu su jais. Šis vaizdas Marseliui suteikia savotiėką paslaptinę

malonumą, nepalyginamą su joku kitu. Marselis mato smailių pavidalą, kontūrų pasikeitimus, pavirėiaus apėšvietimą, taėiau pajunta, kad jo išpūdėdis yra nevisas, kad už to judėjimo, už tos šviesos yra kažkas, ką bokėštai turi savyje, bet kartu ir slepia, ir ko Marselis niekaip nepajėgia išsiaiėkinti.

Bet netrukus po nedidelės pertraukos, stabtelėjus dėl paciento, kai ekipaėas vėl leidėiasi į kelią, bokėštų kontūrai ir saulėti pavirėiai tartum praplyėšta atskleisdami mažumėlę to, kas buvo juose paslėpta. Marseliui dingteli mintis, ji virėta žodėžiais ir jis paraėo nedidelį vaizdelį.

Baigęs raėyti, Marselis pasijunta ypaė laimingas ir išsivadavęs nuo bokėštų ir nuo to, kas juose slypėjo.

ANALIZĖ

§ 1. Vaizdas, peizaėo dalis, saulėje spindintys ir tartum judantys bokėštai atkreipia Marselio dėmesį. Nei juslinio poveikio stiprumu, nei pažinimo verte

bokėštai nesiskiria nuo kitų aplinkos elementų. Bokėštai neturi jokių *objektyvių* fizinių, savaime dėmesį traukianėių savybių. Kalvos, slėniai, medėžiai, dangaus

skliautas ar pakelės troba vienodai sėkmingai gali patraukti dėmesį. Bet Marselį patraukia bokštai. Marselis nenutaria į juos žiūrėti, tai nėra jo valia ir tai ne spontaniškas akių klaidžiojimas, tik iš nuobodulio ieškantis už ko užkibti.

Bokštai nesudomina kitų keleivių. Gal tai reiškia, kad Marseliui būdingos kažkokios ypatingos *subjektyvios* savybės? Tik su sąlyga, jei jos nėra psichofizinės. „Mes turime reikalą su vietomis, o ne su psichinėmis savybėmis“², – sako Mamar-dašvilis. Bet gali būti ir priešingai: „tikriausiai tai dovana“³, – sako Deleuze'as. Kad ir kaip būtų, dėmesio pagavos priešastys nesutampa su subjekto valia. O ir pats subjektas nėra savaime aiškus: ką būtent bokštai patraukia?

§ 2. Jeigu išpūdį gali sužadinti bet kas, kodėl peizažo įvairovėje dėmesio nepatraukia kuris nors kitas objektas? Galbūt yra koks nors slaptas, simbolinis ar patologinis bokštų ir Marselio ryšys? Psichoanalizė eitų būtent šiuo keliu: Marselio pašamonė ieško edipinės situacijos sprendimo. Kas gi yra Vjeviko bokštas, jei ne Marselis savo tėvų – Martenvilio bokštų? O tai, kad pasitaikė bokštai (ne trys medžiai ar akmenys), tėra situacijos atsitiktinumas. Proustas apie tai nieko nesako. Žinoma, Proustas neneigia, kad objektas ir subjektas yra susiję, tačiau jų ryšį mato kitoje plotmėje: „kiekvienas išpūdis yra dvilypis, pusiau įklimpęs į objektą, pratęstas mumyse pačiuose kita savo puse.“⁴ Išpūdis nėra objekto poveikis subjektui ar subjekto pašamonės raiška. Iš Prousto citatos aiškėja svarbi aplinkybė: ne objektas ar jo turinys lemia išpūdį ir ne subjekto psichologija ieško sau tinkamo objekto – bokštai tampa išpūdžio dalimi ne dėl to,

kad savo trinare struktūra ar libidine semantika atsilieptų Marselio pašamonėje, – pats išpūdis yra tai, kas susieja objektą ir subjektą. Nepriklausydamas nei vienam, nei kitam, išpūdis pasineria ir į vieną, ir į kitą, juos įtraukia ir kartu išlieka tarpinis. Tad tiksliau būtų klausiti, kodėl išpūdis pasirenka šį objektą ir šį subjektą, o ne kodėl objektas atitiko subjektą, ar atvirkščiai.

§ 3. Žvelgdamas į bokštus, Marselis patiria malonumą. Toli gražu ne visa, kas toje patirties atkarpoje galėtų patraukti dėmesį, suteikia (galėtų suteikti) ir malonumo. Malonumas susijęs būtent su bokštais, tačiau malonu ne todėl, kad bokštai gražūs ar gražus, patrauklus, netikėtas peizažas, kuriame jie užima centrinę vietą. Bokštai nėra malonumo objektas. Proustas parodo, kad malonumas gali būti patirtas ir tuomet, kai objektas (ar faktas) nežadina teigiamų jausmų (pavyzdžiui, Albertinos neištikimybės ženklai – skaudūs savo turiniu, bet džiuginantys tiesos prošvaiste⁵; arba epizodas su grindinio akmeniu⁶, arba arbatos skonis⁷, kuris pats savaime nėra jokio ypatingo malonumo šaltinis). Išpūdžio malonumas negali būti redukuotas į jokią pažįstamą emociją, antraip toks tikslus Proustas nesinaudotų neapibrėžtais terminais: „Savotiškas, paslaptingas malonumas, nepalyginamas su jokių kitu.“⁸

Pirmiausia malonumas yra bokštų pagavą lydintis patirties faktas. Malonumas išpūdį greičiau signalizuoja, nei su juo sutampa. Malonumas gali būti daugiau ar mažiau intensyvus, malonumą gali pakeisti kitas emocinis turinys, jis gali būti netgi neatpažįstamai minimalus, tačiau su išpūdžiu jis nesutampa struktūriškai. Tai patvirtina ir jų nesuta-

pimas trukmės požiūriu. Tad tenka kalbėti apie ypatingą patyrimą, tik šiuo konkrečiu atveju besireiškiantį malonumu, kaip kad, pavyzdžiui, mityba atlieka organizmo aprūpinimo funkciją bei sukelia visai nebūtiną malonumą.

Įspūdis yra tam tikras, malonumu paženklintas iškritimas iš įprasto, natūralaus patirties srauto – *singularumas* – reguliarių potyrių atžvilgiu. Kažkas įvyksta – patirties nesutapimas su pačia saviimi – ir Marseliui dingteli, kad anapus bokštų (bokštuose) kažkas yra: „yra kažkas už to judėjimo, už tos šviesos, kažkas, ką jie, atrodo, turi savyje, bet kartu ir slepia.“⁹ Būti anapus bokštų ar bokštuose nereiškia už jų (juose) tūnoti. Tokį prietarą Deleuze'as vadina *objektyvizmu*¹⁰. Tai, kas reiškiasi per objektą ar objektui tarpininkaujant, skleidžiasi mąstymo erdvėje, tačiau tai nereiškia ir priešingo prietaro – *subjektyvizmo*¹¹. Išties, atrodytų, Marselio patirtys nutinka ne kur kitur, o jame, tačiau patirties skirtumas, kuris čia įvyksta, kartu yra ir objekto įtarpintas subjekto atotrūkis savęs paties atžvilgiu, ir visai neakivaizdu, kad įspūdis lokalizuojamas subjekte. Subjekto sąmonei tikrai priklauso malonumas, bet būtų neapdairu sakyti, kad jai priklauso ir įspūdis.

§ 4. Ką Marselis mato? Argi bokštus? Marselį patraukia tam tikras žaismas, judesio regimybė, o dar tiksliau – įkūnyta idėja¹² arba forma. Tai esminė ir paties įspūdžio, ir jo aprašymo dalis: bokštai vejasi, vėluoja, sustoja, atsiskiria, pasislepia, ieško kelio, sverdi, buriasi. Proustas (tai būdinga visam impresionizmui) šį santykių mainymąsi detalizuoja ne tikslios deskripcijos sumetimais ar siekdamas realizmo – Proustui rūpi pagauti tik tai, kas daro įspūdį. Įspūdžio turinys

nėra visa, kas tą akimirką yra regos lauke ar dėmesio fokuse. Materiali įspūdžio sudėtis visuomet yra baigtinė. Detalūs ir, atrodytų, maksimalūs Prousto aprašymai iš tiesų yra minimalūs. Tai ne kaupiamasis darbas, tai atmetimo ir gryninimo darbas. „Kaip geometras apvalo daiktus nuo apčiuopiamų savybių ir mato tik jų linijinį substratą.“¹³ Bokštai yra tarytum trys garso tonai ar trys melodijos, kuriančios vis naują kontrapunktą ir Prousto užduotis – juos ištraukti iš viską aprėpiančio, neartikuliuoto patirties (triukšmo) srauto. Pasakyti, kad įspūdį sukėlė bokštai, – tai tiesiog bestti pirštu. Įspūdį daro forma arba įkūnytos idėjos pagava. Ji nepagaunama tiesiu žiūrėjimu. Bergoto mirties scenoje¹⁴ Proustas parodo, kad detalė, galiausiai padariusi lemtinę įspūdį, buvo atrasta daug sykių matytame paveiksle. Bet ar matytame?

Mamardašvilis, paskaitose apie Proustą nagrinėdamas įspūdžio ir įkūnytos idėjos ryšį, sako:

„...įspūdis iš dalies apima tai, ką mes jau žinome, 'idėjos kūną'. [...] Kūnas, kuris kitaip nei paprasti kūnai, nėra neperregima kliūtis, o yra išgrynintas, įdvasintas apvalkalas. [...] Prisiminkite kūną aristokrato [Sen Lu], žengiančio kėdžių atkaltėmis¹⁵. Jo kūne nebuvo nieko, išskyrus patį veiksmo skaidrumą. Kitaip nei Marselio kūnas. Juk jei jis užsimanytų žengti kėdžių atkaltėmis, jo kūnas turėtų aibę pašalinių elementų ir tokiu būdu ne veiksma būtų reprezentuojamas kūnu, o kūnas uždengtų veiksmą...“¹⁶

Tai, kas pasirodė įspūdyje, nors akims duotas tik materialus kūnas, iš tiesų yra kažkas, kas išeina į pirmą planą, kas peržengia kūną, bet kartu nuo jo neatsiskiria. Palyginkime: „žaiabas atsiskiria nuo tamsaus dangaus, bet turi tempti jį pas-

kui save“ ir „forma atsiskiria nuo materijos arba turinio, bet ne atvirksčiai, nes pats atsiskyrimas yra forma.“¹⁷

Formai reikalingas santykių grynumas. Aristokratas Sen Lu jį pasiekia įvaldytu kūnu, o Marselis pagauna bokštų žaismo figūrose. Žinoma, šie atvejai nėra analogiški: Sen Lu formą atlieka, o Marselis formą pajunta, Sen Lu daro išpūdį, o Marselis yra išpūdžio pagaušanas. Mamardašvilis sako, kad įkūnyta forma iš tiesų yra tik pusiau-forma (*полуформа*): „kažkokia pusiau-forma, nukreipta į jus.“¹⁸ Tad išpūdis numato simetriją, tiksliau, formų *bendramatiškumą* – objekto ir subjekto formų komunikaciją. Objektas gali neturėti formos, tuomet jis būna daiktas tarp daiktų. Subjektas taip pat gali jos neturėti, tuomet jis yra indiferentiškas. Bet turi būti ir tai, kas užtikrintų jų susijungimo galimybę. Ko gero, nebendramatiškumo problema yra pirmas žingsnis ieškant atsakymo: kodėl išpūdį patiria ne visi esantys galimo išpūdžio akivaizdoje? Ši Mamardašvilio citata skatina manyti, kad subjekte forma gimsta tik išpėjus ją objekte: „jei jūs suprasite ar išpėsite, ji atgims, o jei atgims, kažkas atgims jumyse.“¹⁹ Tai numato tam tikras subjekto intelektines pastangas. Kita vertus, Mamardašvilis nuolat kartoja Platono mintį, kad neįmanoma nieko suprasti, ko jau nebuvai supratęs²⁰. Vadinas, pirma pastangų ir gebėjimų Mamardašvilis numato kažkokį permanentinį buvimą, ne įsteigiamą, naudojantis objektu, o atkuriamą arba prisimenamą. Yra tartum dvi simbolio pusės, subjekto pastangomis sujungiamos į vieną. Bet reikalas tas, kad formos negali būti pusė – arba forma yra, arba jos nėra. „Pusiau-forma“ – tai metafora. Forma yra viena, tačiau, kaip sako Ma-

mardašvilis, išsibarsčiusi, pasklidusi po pasaulį, ir subjekto (egzistencinė) užduotis – šią formą surinkti: „gyvendami mes tiek susisaistėme įvairiausiai daiktais, tiek išdaliname save į įvairiausius daiktus, tiek mūsų dvasios dalelės jau išblaškytos, kad galime atrasti didžias tiesas ar didžias grožybes ne tik Pascalio „Mintyse“, bet ir tualetinio muilo reklamoje.“²¹ Tad ne subjektas, naudodamasis objektu, kuria savyje formą, ir ne objekto paveikta subjekte randasi forma, o pati forma yra kažkas, kam subjektas ir objektas yra tartum scena.

§ 5. Išpūdis nebūna pilnas, jei tai, kas jame slypi ar slypi anapus (šiapus) išpūdžio materialios sudėties, nepaverčiama kūrinium. „Nepilnas“ reiškia neišpildytas arba nerealizuotas. Marselis išsivaduoja nuo išpūdžio tik parašęs tekstą: „jaučiau, kad jis mane atpalaidavo nuo tų bokštų, nuo to, kas už jų slypi.“²² Tai originali Prousto sampratos dalis. Nėra jokios būtinybės sieti išpūdį su kūrybine realizacija. Išpūdis, tiksliau, pirmas išpūdžio taktas, apimantis dėmesio pagavą ir malonumo patirtį, apskritai nenumato realizacijos. Nėra būtinybės kurti. Ir net jei išpūdis apima realizaciją – antrą išpūdžio taktą²³, – kūryba neprivalo būti vienintelė jos forma.

Prousto sumanymas bus aiškesnis, jei kūrybinę realizaciją palyginsime su kitomis realizacijomis. Pavyzdžiui, užuot realizuotas kūrinium (individualiu aktu), išpūdis gali būti realizuotas intersubjektyviu aktu:

„Net išgyvendami meno teikiamus džiaugsmus, kurių ieškome tikėdamiesi išpūdžių, stengiamės kiek galima greičiau palikti nuošaly kaip neišreiškiamą tai, kas kaip tik yra pats išpūdis, ir griebtis to, kas

mums leidžia patirti malonumą, sužadintą to išpūdžio, nepažįstant jo gelmės ir manyti, jog perteikiame jį kitiems mėgėjams, su kuriais galėsime pasišnekėti, nes, sunaikinę savo pačių išpūdžio asmenišką šaknis, kalbėsime apie jiems ir mums tą patį dalyką.²⁴

Išpūdis yra dvilypis. Tai, kas suteikia malonumo ir paskatina dalintis patirties džiaugsmu, nesutampa su tuo, kas gali būti paversta kūrinium. Malonumų komunikacija ir kūrybinė realizacija priklauso vienam patirties įvykiui, tačiau atlieka skirtingus vaidmenis. Malonumas ir bendravimas išpūdį mėgina paversti sau pakankamu ir palikti pirmame takte. Tai ne pasirinkimas tarp malonumo ir kūrybos, tai *pastanga* „palikti nuošaly kaip neišreikiama tai, kas kaip tik yra pats išpūdis“. Taip bandoma pasiekti išpūdžio pilnatvę, iš tiesų ją falsifikuojant – malonumu užglaistant iš asmeniškos šaknies kylantį primygtinumą. Tai ir yra Prousto atradimas – iš tiesų išpūdžio pilnatvę pasiekia ma tik per kūrybinę realizaciją.

Kodėl pasidalinimas išpūdžio malonumais (išpūdžio intersubjektyvumas) negali lygiavertiškai pakeisti kūrybinės realizacijos? Argi bendravimas nenumato kūrybinių išraiškų įvairovės? Tai kita Prousto sumanymo dalis. Išpūdyje yra kažkas, kas turi gelminę realizacijos tiesą. „Vien išpūdis, kad ir koks silpnas būtų jo audinys, kad ir koks neapčiuopiamas būtų jo pėdsakas, yra tiesos kriterijus.“²⁵ Ši tiesa yra tiesa tiek, kiek ji nėra bendra. Tiesą reikia mąstyti ne loginio ar reprezentacinio atitikimo, o singularumo ir įprastumo perskyros atžvilgiu²⁶. Kitaip tariant, išpūdžio tiesa, kaip ir meno kūrinio tiesa, nėra konsensuso ar sutarimo tiesa. Išpūdžio tiesa visuomet būna individuali, todėl išpū-

džio realizacijos aktas kartu yra individualios realizacijos aktas. Tai neprieštarauja tiesos universalumui, tačiau tik su sąlyga, jei universalumas netapatinamas su objektyvumu ar intersubjektyvumu.

Pasidalinimas meno džiaugsmu nėra pasidalinimas individualiu išpūdžiu ar jo individualia realizacija. Cituotame fragmente Proustas sako, kad malonumą leidžia patirti ne išpūdis, o kažkas kita. Kas leidžia patirti malonumą? Vaizdas, bokštai, jų estetinė forma? Patiriant malonumą, jį siejant su išpūdyje dalyvaujančiais objektais, pats išpūdis, kiek jis svarbus realizacijai, paliekamas nuošalyje. Turime išžvelgti skirtumą. Malonumas ima tik tai, kas atpažįstama, – tam tikrą atpažįstamą malonumo formą. Žinoma, išpūdis irgi yra jusliškai patiriamas; ir viena, ir kita yra juslinės patirties dalykas, tačiau, – sako Deleuze'as, – atpažįstamas pojūtis nesutampa su tuo, kuris gali būti *tik pajustas*. „Tai ne *aistheton*, o *aistheteon*. Tai ne savybė, o ženklas. Tai ne juslinė būtybė, o jausmo būtis.“²⁷

Tas faktas, kad Marselis junta nepakankamumą ir turi jį kaip refleksijos objektą, liudija, kad sau pakankamumas nėra gieztai pirmą taktą apibrėžianti charakteristika. Pilnatvės stoka, nepasitenkinimas malonumu ir jo komunikacija minimi ir kituose Prousto romano epizoduose. Vadinas, pirmas taktas *nėra*, bet *gali būti* sau pakankamas. Tai svarbi aplinkybė, bylojanti, kad pasitenkinimas pirmuoju taktu nėra savaiminis. Kaip ir išpūdžio realizavimas, pasitenkinimas malonumu reikalingas subjekto pastangų. Savipakankamumas nėra naivi, natūrali nepastabaus žmogaus pozicija. Savipakankamumas yra tokia pat pastanga, galbūt net komplikuočiau nei išpūdžio realizavimas. Psichoanalizė pa-

sakytų, kad priešinimasis, neigimas ir jų racionalizavimas reikalingi gerokai daugiau energijos, nei jos prireiktų realizacijai. Tad išpūdyje yra ir kažkas, kas skatina nuo jo nusigręžti. Nevengdamas kritinės nuostatos, *meno džiaugsmus*²⁸ Proustas palygina su nevaisingumu: „...Štai ir visas laimikis žmonių, kurie nieko nepelno iš savo išpūdžių, be naudos susensta nepatyrę jokie pasitenkinimo it kokie Meno viengungiai. Liūdi kaip skaisčios mergelės ir dykaduoniai, nors pirmąsias pagydytų vaisingumas, o antuosius – darbas.“²⁹ Pasidalinimas meno džiaugsmiais apskritai nėra realizacija ta prasme, kuria išpūdį realizuoja kūrinys.

Skirdamas pasitenkinimą nuo realizacijos, Proustas numato specifinę subjekto pastangą – darbą, t. y. *ne savaiminę, ne tolydžią, ne natūralią* išpūdžio realizaciją. „Ne natūralią“ – psichologijos natūralumo prasme. Darbas, apie kurį čia kalbama, nėra vien pastangos. Darbo sąvokoje glūdinti pastanga nėra ta pati psichologinė pastanga, kurios prireikia vengiant realizacijos. Darbas yra depsiologizuota, o dar tiksliau – depsiologizavimo pastanga. Ji nepriklauso nuo geros subjekto valios. Negalima užsimanyti ir kūrybiškai realizuoti išpūdžio. Kaip tik todėl realizuojasi forma, o ne formą realizuoti užsimanęs subjektas.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Dėl suprantamų priežasčių straipsnyje nepateikiamas visas analizuojamo teksto fragmentas, tačiau pateikiama jo *schema*, kurioje paminėti pagrindiniai epizodo įvykiai. Visą epizodą galima rasti: Marcel Proust, *Prarasto laiko beiškant Svano pusėje*. Vilnius: Vaga, 2004, p. 170–172.
- ² Мераб Мамардашвили, *Психологическая топология пути*. СПб.: Русский Христианский гуманитарный институт, 1997, с. 56.
- ³ Gilles Deleuze, *Proust and Signs*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2004, p. 26.
- ⁴ Marcel Proust, *Atrastas laikas*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 156.
- ⁵ Deleuze, *Proust and Signs*, p. 15.
- ⁶ Proust, *Atrastas laikas*, p. 138.
- ⁷ Marcel Proust, *Prarasto laiko beiškant. Svano pusėje*. Vilnius: Vaga, 2004, p. 45–46.
- ⁸ Ten pat, p. 170.
- ⁹ Ten pat, p. 170–171.
- ¹⁰ Deleuze, *Proust and Signs*, p. 27.
- ¹¹ Ten pat, p. 85.
- ¹² „Tai, ką vadinu idėjomis, yra mąstyti verčiantys vaizdiniai.“ Žr. Gilles Deleuze, *Portrait of the Philosopher as a Moviegoer, Two Regimes of Madness*, David Lapoujade (sud.). Los Angeles: Semiotext(e), 2007, p. 210.
- ¹³ Proust, *Atrastas laikas*, p. 21.
- ¹⁴ Marcel Proust, *Kalinė*. Vilnius: Alma littera, 1998, p. 146–147.
- ¹⁵ Mamardašvilio aptariamą epizodą rasite: Marcel Proust, *Germantų pusėje*, Vilnius: Alma littera, 2004, p. 299–302.
- ¹⁶ Мераб Мамардашвили, *Лекции о Прусте*. Москва: Ad Marginem, 1995, с. 294.
- ¹⁷ Gilles Deleuze, *Difference and Repetition*. London: Continuum, 1994, p. 28.
- ¹⁸ Мамардашвили, *Психологическая топология пути*, с. 474.
- ¹⁹ Ten pat.
- ²⁰ Мамардашвили, *Лекции о Прусте*, с. 385.
- ²¹ Ten pat, p. 33.
- ²² Proust, *Prarasto laiko beiškant. Svano pusėje*, p. 172.
- ²³ Plačiau apie dviejų taktų perskyrą žr. Мамардашвили, *Психологическая топология пути*, с. 289.
- ²⁴ Proust, *Atrastas laikas*, p. 156.
- ²⁵ Ten pat, p. 147.
- ²⁶ Жиль Делез, *Лекции о Лейбнице. 1980, 1986/87*. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2015, с. 72.
- ²⁷ Deleuze, *Difference and Repetition*, p. 139–140.
- ²⁸ Proust, *Atrastas laikas*, p. 157.
- ²⁹ Ten pat, p. 156–157.

B. d.